

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
QARSHI MUHANDISLIK-IQTISODIYOT INSTITUTI

Neft va gaz fakulteti

REFERAT

Mavzu: JAMIYAT YAXLIT TIZIM SIFATIDA

Bajardi: “KI-317” guruh talabasi Boymurotov X

Qabul qildi: Qurbonova M.

Qarshi 2015

JAMIYAT YAXLIT TIZIM SIFATIDA

Kirish

- 1 Jamiyat va uning asosiy belgilari.**
- 2 Hozirgi jamiyatning turlicha ta'riflari.**
- 3. Jamiyatning turlari.**
- 4. Jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi turli nazariyalar.**

Xulosa.

Adabiyotlar ro'yxati.

Kirish

Jamiyat - kishilar hayotiy faoliyatining tarixiy rivojlanish shakli bo'lib, o'z tuzilishi jihatidan murakkab tizimni tashkil qiladi. Jamiyatimiz sosial tizimining muayyan konkret shakli sifatida, uning funksional va rivojlanish qonuniyatini, har bir bo'lakchalarning o'ziga xos tomonlarini, o'zaro munosabatlarini ilmiy jihatdan o'rganib, to'g'ri boshqarish muhim ahamiyatga ega.

Chunki, o'z vaqtida keyingi oqibati o'ylanmagan, oldindan sosiologik asosda tahlil qilinmagan va oldi olinmagan nuqsonlar jamiyat taraqqiyotida salbiy asoratlar qoldiradi.

Sosiologiya tarixida jamiyat – o'z ijtimoiy ehtiyojlarini qondiruvchi kishilar birligi sifatida tushunilgan. Shu bilan birga, jamiyat ayrim ijtimoiy birlikgina emas, balki ijtimoiy munosabatlar majmuasi hamdir.

Sosiologiya jamiyat to'g'risidagi ta'limot bo'lib, ijtimoiy tizimlar rivojlanishi va funksional qonunyatlar, harakatlantiruvchi kuchlarni o'rganuvchi fan hamdir. U turli ijtimoiy hodisalar, jamiyat va tabiat o'rtasidagi aloqadorlikni, shuningdek, shaxs, kishilarning ijtimoiy xulqi, uning elementlari va rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadi.

Sosiologik amaliyot funksional o'zgarishlarsiz, evolyusiyasiz, revolyusiya tushunchasi bilan, funksional munosabatlar tahlilisiz ijtimoiy tizimlar rivojlanishini faqat ziddiyat va konfliktlar orqali asoslashga urinuvchi bu ta'limot jamiyat hayotini bir tomonlama o'rganishga olib kelganligini davr ko'rsatmoqda.

Jamiyat va uning asosiy belgilari

Jamiyatning vujudga kelishi. Kishilarni oila bo'lib, jamoa bo'lib uyushishga nima majbur qilgan, degan masala qadim zamonlardanoq ulug' mutafakkirlar

e'tiborini jalb etgan. Bu masalani diniy tushunish — uni ilohiy kuch, xudo bilan bog'lab izohlashdir.

Dunyoviy qarashlarga ko'ra, odamlar o'zlarining moddiy va ma'naviy extiyojlarini qondirish uchun birgalikda yashashga, jamoa bo'lib birlashishga ko'nikkan. Kishilar hayotiy tajriba, aql va tafakkur tufayli jamiyat bo'lib yashashning qulay, afzal va zarurligini tushungan. Bu jarayonda o'zaro munosabatlarga kirishgan kishilar ana shu munosabatlarni takomillashtirish, yanada rivojlantirish orqali ma'naviy kamolotga erishgan. Bu kishilarni bir-biri bilan yaqinlashtirgan, moddiy va ma'naviy extiyojlarini qondirish imkonini bergan.

Ijtimoiy munosabatlarning amal qilish jarayonida odamlarni uyushtirishning tarixiy shakllari — oila, davlat, jamoa (qishloq, shaxar) vujudga kelgan. Odamlar o'rtasida amal qiladigan axloqiy, diniy, ilmiy, falsafiy, xuquqiy, iqtisodiy, mafkuraviy kabi munosabatlarning barchasi bir so'z bilan ijtimoiy munosabatlar deyiladi. Ijtimoiy uyushmalar kishilarning moddiy va ma'naviy extiyojlarini qoldirishga yordam beradi. Ular moxiyatan inson va jamiyat mavjudligining zarur sharti xisoblanadi. Masalan, oila, davlat, ta'lim-tarbiya, maxalla, Vatan kabi qadriyatlarisiz inson va jamiyat o'z moxiyatini yo'qotadi.

Insonning moddiy extiyojlari oziq-ovqatlar, kiyim-kechak, uy-joy, transport vositalari, o'zini ximoyalash, zurriyot qoldirish kabilardan iboratdir. Ma'naviy extiyojlarga olamni bilish, o'zlikni anglash, dunyoqarash, donishmandlikka intilish, bilim, san'at, oya, mafkura go'zallik bilan, ma'naviy kamolot yo'lidagi intilishlar kiradi. Insonning asl moxiyati moddiy extiyojlarni madaniy shakllarda qondirilishida yaqqol namoyon bo'ladi. Mamlakatimizda ma'naviyat masalalariga aloxida e'tibor berilayotganining sababi xam ana shunda. Jamiyatning moddiy va ma'naviy xayoti kishilarning moddiy va ma'naviy extiyojlari bilan uzviy boliq xolda vujudga keldi.

Jamiyatning moddiy xayotiga quyidagilar kiradi:

- kishilarning yashashi, shaxs sifatida kamol topishi uchun zarur bo'lgan iqtisodiy shart-sharoitlar;
- oziq-ovqat, kiyim-kechak, turar-joy, yoqili, kommunikasiya vositalari;
- moddiy ne'matlar ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol qilish;
- ishlab chiqarish jarayonida kishilar o'rtasida amal qiladigan iqtisodiy munosabatlar majmui;
- moddiy boyliklar, tabiiy zaxiralar.

Jamiyatning ma'naviy xayotiga olamni tushunish, jamiyat va inson to'risidagi qarashlar, nazariyalar, ta'limotlar, oyalar, mafkura, ijtimoiy ong shakllari, ta'lim-tarbiya, axborot vositalari, madaniyat, ilm-fan muassasalari va boshqalar kiradi.

Jamiyatning moddiy va ma'naviy xayotini boshqarish, kishilar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishda turli siyosiy institutlar (davlat, siyosiy partiyalar, tashkilotlar, turli uyushmalar) muxim o'rin tutadi. Jamiyatni boshqarishning siyosiy-xuquqiy jixatlari xam muximdir. Kishilar tamonidan siyosiy va xuquqiy bilimlarning chuqur o'zlashtirilishi jamiyatning barqaror yashashi va rivojlanishida muxim ahamiyat kasb etadi.

Jamiyat rivoji, kishilarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlari qondirilishida mehnat, mulk va mehnatning ijtimoiy taqsimlanishi beqiyos ahamiyatga ega. Mehnatning kishilarning qobiliyatiga qarab ijtimoiy taqsimlanishi natijasida muayyan kasb-kor bilan shuullanadigan toifalar, gurux, qatlam va sinflar vujudga keladi va ular jamiyat strukturasi o'ziga xos o'rin egalaydi, jamiyat taraqqiyotiga muayyan xissa qo'shadi.

Jamiyat xayotiga barqarorlik va beqarorlik xam xos. Xar bir inson o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish uchun osoyishtalik va tinchlikka muxtoj bo'lgani kabi, jamiyat xam o'z oldiga qo'ygan vazifalarni ado etishi uchun ijtimoiy-siyosiy barqarorlikka ehtiyoj sezadi.

Ijtimoiy tizim - murakkab ichki tuzilishga ega bo'lib, tartibli, bir butun, o'ziga xos ijtimoiy aloqadorlik va turli ijtimoiy munosabatlar birligini tashkil qiladi. har qanday ijtimoiy tizim tarkibiy tizimlar, masalan, iqtisodiy, siyosiy, xuquqiy, ma'naviy, ijtimoiy turmush, fan va shu kabi sohalarda to alohida olingan insongacha bo'lgan ijtimoiy tizimlar shular jumlasidandir.

Avvallo biz jamiyatni sosiologik nuqtai nazardan quyidagicha o'rganamiz:

1. Jamiyat tuzilishi va tarkibi o'rganiladi (Jamiyat qanday kishilardan iborat, ular qancha va qanday sinf yoki tabaqalarga mansub?).
2. Jamiyatda yashayotgan kishilarning xatti-harakatlari nimalardan iborat. (ularning o'zaro munosabatlaridagi xarakterlari)?
3. Jamiyat taraqqiyoti uning rivojlanishi nuqtai nazaridan o'rganiladi. Dunyodagi barcha hodisalar vaqtlar o'tish bilan o'zgaradi.

Jamiyatni to'liq tushinish uchun faqat uning tuzilishi va rivojlanishinigina emas, balki o'tmishini, tarixini ham sinchiklab o'rganish bu jamiyatning qanday

tarkib topganligini, qanday shakllanganligini, rivojlanganligini bilishga, jamiyatni to'liq tushunishga imkon yaratadi.

Jamiyat ijtimoiy hodisaning umumiy va murakkab sistemasidir. Jamiyat elementlari:

- ijtimoiy faoliyatning belgilangan sosial statusiga ega;
- o'zida ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni aks ettiradi;
- individual sifatlar (shaxs ijtimoiy belgisi, qiziqishlari, qadriyatlari yo'nalishi, shaxs motivlari)dir.

Jamiyatning har bir sohasi ishlab chiqarish tarakqiyotida ma'lum bir funksiyalarni bajaradi:

- iqtisodiy munosabatlar - moddiy ishlab chiqarish funksiyasi;
- ijtimoiy munosabatlar – ijtimoiylashuvni – sosializasiya;
- siyosiy munosabatlar - ijtimoiy boshqaruvni (eleientar nazorati);
- mafkuraviy munosabatlar - ma'naviy ishlab chiqarish funksiyasi va boshqalardir.

Ijtimoiy struktura - jamiyatning ijtimoiy asosidir. Sosiologiya nazariyasida barcha ijtimoiy tizimlar 2 xil munosabatda mavjud bo'ladi:

1. Sotsietal munosabatlar;
2. Ijtimoiy munosabatlar.

– 1. Sotsietal munosabatlar sistemasiga jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va mafkuraviy munosabatlari kiradi. Ular bir-birlari bilan uzviy aloqador tizimga ega. Sotsietal sistemasida ierarxik qaramlik mavjud. Ya'ni, bunda iqtisodiy munosabat belgilovchi omil bo'ladi. Demak, Sotsietal munosabatlar sistemasi tuzilishi:

– iqtisodiy: (asoschisi A.Smit: «Dunyodagi barcha narsalar mehnatning mahsuli, mehnat taqsimoti natijasida har bir individ o'zi uchun ishlaydi va boshqalar uchun ham ishlashga majbur bo'ladi, u boshqalar uchun ishlaganda o'zi uchun ham ishlaydi);

– ijtimoiy: a) ijtimoiy munosabatlarning asosiy elementini ijtimoiy jamoalar tashkil etadi (sinflar, millatlar professional, demografik, hududiy, siyosiy guruhlar); b) elementi kishilar (jamoaga birikadigan insonlar); v) oila tashkil etadi.

- siyosiy;
- mafkuraviy.

2. Ijtimoiy munosabatlar: («ijtimoiy» sistema elementi –kishilar).

Ijtimoiy munosabatlar - kishilarning faoliyati jarayonida yuzaga kelgan o'zaro munosabatlardir. Ular turli jamoalar, ijtimoiy guruhlar, sinflar va ularni tashkil qilgan kishilar o'rtasidagi munosabatlar bo'lib, ularni bir butun sosial organizm bog'laydi. Ijtimoiy munosabatlar jamiyatda ijtimoiy ishlab chiqarish vujudga kelishi bilan paydo bo'ladi.

Ijtimoiy ishlab chiqarishning paydo bo'lishi jamiyat taraqqiyotida chorvachilik paydo bo'lishi, dehqonchilik, savdoning yuzaga kelishi bilan bog'lik. Ijtimoiy munosabatlarning turlari: hamfikrlilik, kooperasiya, konfliktlar, kurash, befarqlik, begonalashuv, krizis, kamsitish, tengsizlik.

Ijtimoiy munosabatlar o'z mohiyatiga ko'ra jamiyat tarakqiyotiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir etadi.

Ijobiy munosabatlar ta'siri: hamfikrlilik, kooperasiya, kurash.

Salbiy ta'sirli munosabatlar: befarqlik, kamsitish, konfliktlar, begonalashuv, krizis, tengsizlik.

Ijtimoiy munosabatlar sistemasida plyuralizm (lot. ko'plik) katta ahamiyatga ega. Plyuralizm konsepsiyasiga ko'ra, borliq asosini bir necha yoki juda ko'p bir-biri bilan bog'lanmagan substansiyalar tashkil etadi. Plyuralizm nemis filosofi Volf tomonidan kiritilgan.

Substansiya (lot. mohiyat) - narsa va hodisalarning asosini tashkil etuvchi omil. Substansiyaning ham materialistik ham, idealistik qarashlari bor.

Ijtimoiy munosabatlar 2 turga bo'linadi:

1. Moddiy munosabatlar.

2. Ma'naviy (ideologik) munosabatlar.

Moddiy munosabatlar - inson hayotining moddiy taraqqiyotidagi munosabatlar: inson yashashi, bor bo'lishi uchun, avvalo u moddiy ehtiyojini ta'minlashi kerak. U oziq-ovqat, kiyim, turarjoy bilan ta'minlanishi lozim. Ana shu ehtiyojini qondirish uchun u jamiyatda boshqa insonlar, guruhlar bilan munosabatda bo'ladi. Shuningdek, oila ham, guruhlar ham, xoli davlat ham nihoyat butun jamiyat hisoblanadi.

Mafkuraviy (ideologik) munosabatlar - siyosiy, huquqiy, axloqiy va diniy munosabatlar. Uning asosiy o'zagini moddiy munosabatlar tashkil etadi. Demak, moddiy munosabatlar bazis, ideologik munosabatlar ustqurma hisoblanadi.

Madaniy munosabatlar ham mavjud.

Ijtimoiy munosabatlar o'rtasidagi bog'liqlik:

- 1) insonlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik;
- 2) turli ijtimoiy guruh, qatlam, toifalar o'rtasidagi hayotiy bog'liqlik;
- 3) insonlarning ijtimoiy-maishiy sohadagi o'zaro bog'liqligi mavjud.

Ijtimoiy munosabatlarda sohalarga doir ijtimoiy institut turlari mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

- 1) iqtisodiy institutlar;
- 2) siyosiy institutlar;
- 3) nikoh, oila va qon-qarindoshlik;
- 4) tarbiya institutlari;
- 5) madaniyat sohasi institutlari.

Jamiyat taraqqiyotning ma'lum bosqichida paydo bo'lgan, o'zining ishlab chiqarish munosabatlariga asoslangan, tili, hududi, madaniyati bilan farqlanadigan, kishilar o'rtasida bevosita yoki bilvosita ijtimoiy munosabatlarga amal qiladigan uyushmadir. Jamiyat insonlar o'rtasida sosial aloqalar, o'zaro ta'sir va munosabat tashkil etishning universal usulidir. Ushbu munosabatlar, o'zaro aloqalar «ehtiyotlar», »motivlar», «qadriyatlar» asosida shakllanadi.

M. Veber fikricha, jamiyat-sosial, ya'ni boshqa insonlarga yo'naltirilgan harakatlar mahsuli bo'lgan insonlar munosabatidir. T. Parsons fikricha esa, jamiyat qadriyatlar va me'yorlar orqali tuziladigan munosabatlar tizimi. K. Marks fikricha esa, jamiyat-insonlarning birgalikdagi faoliyati jarayonida paydo bo'luvchi munosabatlar majmuasidir. Ingliz olimi G. Spenser jamiyatni tirik biologik organizmga analogiya qiladi. Uning fikricha, o'xshashliklar quyidagilardan iborat:

1) jamiyat tirik biologik organizm singari o'z mavjudligi jarayonida o'sadi va rivojlanadi;

2) biologik evolyusiya jarayonida tirik organizm strukturasi rivojlangani singari jamiyat ham vaqt mobaynida strukturaviy o'zgarishlarga yuz tutadi;

3)biologik organizm kabi sosial organizmda har bir a'zo o'z funksiyasini bajaradi;

4)biologik organizmning biror a'zosi o'z funksiyasini bajara olmasligi butun organizmga ta'sir qilganidek,jamiyatning biror bo'g'ini faoliyatini olib bormasa,butun jamiyat krizisga uchrashi mumkin.

Ba'zan davlat va jamiyat tushunchalari bir ma'noda ishlatiladi.Lekin ular o'rtasida muayyan farqlar mavjud.Jamiyat davlatga nisbatan kengroq tushuncha hisoblanadi.Davlat taraqqiyotning mehnat taqsimoti davrida vujudga kelgan,jamiyat hayotini tartibga solish maqsadida paydo bo'lgan,ma'lum kishilardan tashkil topgan katta sosial guruhdir. K.Marks fikricha, davlat-ko'pchilikni ozchilikka bo'ysindiruvchi apparatdir.

Mamlakat-davlat suverenitetidan foydalanuvchi va hududiy chegaralarga ega bo'lgan dunyoning bir qismi yoki hududi.

Davlat-ma'lum mamlakatning aniq siyosiy rejimga asoslangan,boshqaruv bo'g'inlari va hukumat strukturasiga ega xokimiyat.

Davlat quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- 1.Iqtisodiy funksiya.
- 2.Mudofaa funksiyasi.
- 3.Boshqaruv yoki siyosiy funksiya.

Jamiyatlar asosan 2 sistemaga bo'linadi:

- 1.ochiq sistema.
- 2.yopiq sistema.

Yopiq sistemada kishi o'z sosial holatini o'zgartira olmaydi,o'zgartirsa ham qiyinchilik bilan o'zgartiradi.Bunday sistemalarda belgilanadigan statuslar hukmronlik qiladi.Informasion filtr kuchli bo'ladi.

Ochiq sistemalarda kishi o'z mehnati,harakati,qobiliyati orqali o'z sosial statusini o'zgartira oladi va ularda demokratiya tamoyillari amal qiladi.

Jamiyatlarning zamonaviy ko'rinishlari:

- 1)agrar jamiyatlar
- 2)industrial jamiyatlar

3)postindustrial jamiyatlar

Agrar jamiyatlarda iqtisodiyot qishloq xo'jaligiga asoslanadi,asosiy sosial institutlari armiya va cherkovlar (maschitlar) hisoblangan.

Industrial jamiyatlarda iqtisodiyot sanoat va ishlab chiqarishga asoslanadi,asosiy tashkilotlar koroporasiya va firmalar bo'lib,insonlar intiladigan qadriyat pul hisoblanadi. Jamiyatni mulkdorlar boshqaradi.

Postindustrial jamiyatlarda barcha sohalarda etakchi kompyuter texnologiyalaridan keng ko'lamda foydalaniladi, asosiy tashkilotlari universitetlar bo'lib,asosiy qadriyat va insonlar intiladigan narsa bilim va malaka hisoblanadi.Jamiyatni ziyoli va yuqori intellektual salohiyatga ega insonlar boshqaradi

Jamiyatlar siyosiy jihatdan avtoritar,totalitar va demokratik turlarga bo'linadi.

Hozirgi kunda jamiyatning quyidagi ko'rinishlari mavjud:

1. Farovonlik (mo'l-ko'llik) jamiyati: – (Ko'proq G'arbda; Skandinaviya davlatini misol keltirish mumkin).

2. Iste'mol qilish jamiyati (AQShda XX asr 40–50-yillarda yuzaga kelganligi bilan xarakterlanadi).

3. Ochiq va yopiq jamiyat. Ochiq jamiyat - demokratik jamiyat bo'lib, tashqi muhit sharoitlarida oson o'zgaruvchi va moslashuvchi, tanqidni yorib o'tmoqqa moslashgan jamiyat. Yopiq jamiyat – dogmatik-avtoritar rejim asosida bo'lib, sehrli (magik) tafakkur, dogmatizm va kollektivizm tamoyillari bilan xarakterlanadi.

4 Industrial (sanoat) jamiyati. (XX asr 50-60 -yillarida yuzaga keldi. Bu konsepsiya o'z mohiyatiga ko'ra, markscha ijtimoiy-iqtisodiy formasiya to'g'risidagi ta'limotlarga qarshi qaratilgan.

Industrial jamiyat ta'limotiga ko'ra, jamiyat turi texnikaviy, industrial-rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Jamiyat tipini sinfiy strukturadan ajratib olib qaraydi. Industrial jamiyat 2 bosqichda kechadi:

1) Industrial sanoat jamiyati;

2) An'anaviy jamiyatdan sanoat jamiyatiga o'tib boradi.

5. Postindustrial jamiyat. U 3 bosqichda yuzaga keladi:

- 1) industrial jamiyatgacha bo'lgan davr;
- 2) industrial sanoat jamiyati davri;
- 3) postindustrial jamiyat davri.

Postindustrial jamiyati ta'limotiga ko'ra davlat monopolistik kapitalizm o'rnini bosadi. Xizmat ko'rsatish sohasida fan va maorifga e'tibor beradi. Olim, mutaxassis roliga yuksak baho ko'rsatiladi. Sinflarga munosabati, uning ishlab chiqarishga egaligini inkor qiladi. Jamiyatni boshqarish olimlar va mutaxassislar qo'lga o'tishi tarafdori. Sosial tengsizlik saqlanib qolishini e'tirof etadi.

Hozirgi jamiyatning turlicha ta'riflari.

Jamiyatning tuzilishi quyidagicha:

1. Totalitar jamiyat (lot. umumiy, butun, jamiki) - avtoritar shakllaridan biri. Jamiyat hayotining barcha sohalari ustidan yalpi nazorat o'rnatiladi.

2. Avtoritar jamiyat (lot. boshlovchi, asoschi, ijodkor, muallif) -demokratik bo'lmagan siyosiy rejimga asoslangan yoki siyosiy ongning avtoritar shakli. Bu siyosiy hukmronlik qilishning o'ta reaksion davlat tizimi. Shaxsning diktatorlik elementlari bilan uyg'unlashib ketadi.

3. Demokratik jamiyat (yunon. xalq hokimiyati) - xalqning hokimiyat manbai ekanligi, davlat ishlarini hal qilishda qatnashishini bildiradi. Ijtimoiy tuzilma - jamiyatning ijtimoiy asosini tashkil qiladi.

Hozirgi sosiologlar va iqtisodchilar jamiyatning quyidagi ko'rinishlarini tatqiq etmoqdalar:

1. An'anaviy jamiyat.
2. Industrial jamiyat.
3. Postindustrial jamiyat.

1. An'anaviy jamiyatda erga bo'lgan mulkchilik asosiy o'rinni egallaydi. Boylik tashqi manbalar asosiga qurilib, tabiat manbaalarini egallash, o'zlashtirish kuchayadi.

2. Industrial jamiyatda mulkning barcha ko'rinishlariga bo'lgan munosabat shakllanadi. Yirik mashina ishlab chiqarishi qo'l mehnati o'rniga kelib, yuksak mehnat unumdorligiga asoslangan ishlab chiqarishni izohlaydi. Avtomatik ishlab chiqarish vujudga keladi. Ommaviy ishlab chiqarish belgiga aylanadi. Ishlab

chiqarishda yuksak malakali ishchilarning roli ortib boradi, ular mutaxassislashadilar. Natijada mashina yordamida standartlashgan operasiyalar bajariladi. Xo'jalik sohasida sanoat va moliyaviy kapital ustunlik qiladi. Mahsulot bozor uchun mo'ljallangan bo'ladi. Industrial jamiyatni iqtisodiy jamiyat deb atash ham mumkin. Chunki real borliq iqtisodga qartilgan bo'ladi. Natijada erkin xalqaro iqtisodiy hamkorlik mamlakat davlatlari qatoriga qo'shila boradi. Urbanizasiyalashuv ta'lim tizimiga yangicha yondashuvni, ommaviy madaniyatni vujudga keltira boradi.

3. Postindustrial jamiyatda intellektual mulk, insonning aql-zakovati, bilimi asosiy o'ringa chiqib qoldi. XX asr o'rtalaridan qator G'arb davlatlari jamiyatning uchinchi bosqichi – postindustrial jamiyatga o'ta boshladi. Sosiologiyada bu jamiyat nomi har xil, jumladan, «informasion» jamiyat bo'lib, u inson bilimi va informasiya zahiralariga ko'ra jamiyatning asosiy manbai bo'lib qoladi. Zamonaviy mikroelektronika va kompyuter texnikasiga asoslanmoqda. Bular ommaviy axborotlarni vujudga keltiradi va qayta ishlab chiqaradi. Kommunikasiya tizimida xo'jalik tizimi tubdan o'zgaradi. Tabiat manbalaridan, ishlab chiqarish, metallurgiya, qishloq xo'jaligi qisqaradi, mashina ko'lami kengayadi, aholining deyarli 50 foizi shu sohani band etadi. Postindustrial jamiyat - maishiy xizmat qilish jamiyati, deb ham yuritiladi. Ishlab chiqarish (moliyaviy, bank, sug'urta, savdo, ilmiy maslahat, dastur) va noishlab chiqarish sohalarida xizmatlar (fan, ta'lim va boshqa) o'sib boradi. Bunda urbanizasiya jarayoni industrial jamiyatga nisbatan teskari ravishda yuz beradi. Qishloqqa sanoat kirib boradi.

Teylor fikriga ko'ra, intellektual omil birinchi o'ringa chiqadi. Inson yuksak kapital emas, balki o'z mohiyatini, bilim va iqtidorini, qadriyatlarini namoyon qiluvchi ijtimoiy kuchga aylanadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, an'anaviy jamiyatda iqtisodiy masalalar insonning tabiatga bevosita munosabati orqali hal qiligan bo'lsa, industrial jamiyatda inson tomonidan yaratilgan sun'iy ishlab chiqarish vositalari iqtisodning asosini tashkil etadi. Shu boisdan ham bu jamiyat iqtisodiy jamiyatdir. U iqtisodiy munosabatlarni belgilaydi. Hozirgi iqtisodiyot ijtimoiylashib bormoqda. Intellektual salohiyat asosiy o'ringa chiqa boradi.

Ijtimoiy (sosial) harakatlar:

Falsafada: ijtimoiy faoliyat ma'nosini bildiradi.

Sosiologiyada: - ijtimoiy faoliyatning eng oddiy birligi, (ongli harakat) mazmuniga ega.

Umuman, ijtimoiy harakatning 4 xili, tipi mavjud:

1. Maqsadli-oqilona harakat (oqilon vosita).
2. Qadriyatli oqilona harakat (etik, estetik, diniy).
3. Affektiv harakat tipi (emosional holatlari).
4. An'anaviy harakat (madaniy, taqlid bilan)

Shaxsning xuquqlari va burchlari:

- 1) Mas'uliyat.
- 2) Statuslar.
- 3) Bosh status.
- 4) Shaxsiy status.
- 5) Ijtimoiy status.
- 6) Qayd qilingan status.
- 7) Aralash status
- 8) Erishilgan status.

Statusning elementlari: (Status: - lat. fuqaro yoki yuridik shaxsning huquqiy holati – huquq va majburiyatlari majmui) – Statusni identifikasiya qilish biron-bir narsa bilan yoki bir narsa bilan solishtirish

- status roli
- status huquqlari
- status diapazoni
- status ramzlari
- status burchlari
- status obrazi

Jamiyat muvozanat xolatidagi sistema sifatida. V.Pareto sosial realizm va sosial naminalizm delemmasini xalq etishdan bosh tortdi: logik-eskperimentaal sosiologiya uchun bunday masala yotdir. U jamiyat alohida bir borliqdir, degan qarashlarni rad etdi, biroq jamiyat o'ziga xos birlik ekanligini e'tirof etdi. Xuddi

kimyoviy elementlar ko'shilishidan o'ziga xos birikma tashkil topgani singari individual xam o'ziga xos molekulalar bo'lib, ularning birikuvidan sosial sistema tashkil topadi.

Pareto jamiyatga qismlarning o'zaro bog'liqligidan tashkil topgan sistema sifatida qaradi. Jamiyatni sistemali taxlil qilish uning sosiologiyasining o'ziga xos xususiyati va muxim yutig'idir. Sosiologiya tarixida bunday yo'nalish jamiyatning ikki modeli (jamiyat organik birlik, jamiyat mexanik birlik) ta'sirida shakllangan bo'lib, Pareto Dyurkgeymdan farqli ravishda jamiyat mexanizm sifatida qaradi.

Pareto muayyan zamon va makondagi sosial sistemaning xolatini quyidagi omillari bilan belgiladi:

- 1) tashqi tabiiy shart-sharoitlar (tuproq, iqlim, flora va fauna);
- 2) notabiiy xarakterga ega bo'lgan omillar boshqa jamiyatlarning mazkur jamiyatga ta'siri;
- 3) sistemaning ichki elementlari: xissiyot, mafaatlari, intilishlar, kuzatish, muloxaza yuritish qobiliyati va x.o.

Pareto sosial sistema barcha elementlarning uzviy bog'likligini muttasil ravishda ta'kidlaydi. U sosial sistema elementlari o'rtasida bir yoxlama sabab-okibat alokalari o'rnatishga bo'lgan intilishlarni keskin qoraladi. Pareto monistik qarashlarga qarshi qo'pollik g'oyasini ilgari surdi. Uning fikricha bir element boshqa elementga nisbatan kanday rol uynashi aniklanganidan keyingina sosial sistemaning xar bir elementining tushunish mumkin. Jamiyatdagi ta'sir va aks ta'sir jarayonlari bir-birini neytrallashtiradi. Shuning uchun xam jamiyat muozanat xolatida bo'ladi. Jamiyat muttasil ravishda revolyusion o'zgarishlarni kechirib turar ekan, jamiyat muvozanati dinamik xarakter kasb etadi. Muozanatni qo'llab-quvvatlashda xis-tuygu, muxim axamiyatga egadir. Pareto sosial rivojlanishning progressiv xarakterini rad etdi, «progress nazariyasi»ni keskin tankid kildi.

Uning fikricha, sosial sistema rivojlanishi xuddi mayatnik kabi siklli (takrorlanuvchi) xarakterga egadir. Iqtisodiyot, madaniyat, siyosatda xam, bir butun sosial sistemada xam tendesiyalarning bir maromda almashishi kuzatiladi. Ana shu tendesiyalarning almashuvini jamiyat muvozanatini qullab-quvvatlaydi.

Pareto o'zining sosial rivojlanish siklli xarakterga egadir, degan g'oyasini Elita nazariyasida asoslashga xarakat qildi.

Bunday qarash Dyurkgeym qarashlariga butunlay zid edi. U sosiologiyaning vazifasi ideallarning asoslash, ilmiy zaminga qo'yishdir deb xisoblagan va sosial

ideallar sosial vokelikda mujasamlashganligini isbotlashga xarakat qilgan edi. Agar Dyurkgeym barcha dinlar o'z o'rnida yaxshi ekanligi ta'kidlangan bo'lsa, Pareto barcha dinlar yolg'on ekanligini isbotlashga xarakat kildi. Dyurkgeym fan o'z ob'ektini buzmasligi kerak, desa, Pareto aksincha fan o'z ob'ektini buzishi va o'zgarishi kerak deb xisobladi. Pareto xam Dyurkgeym singari ideallarni real xarakatchan kuch deb xisobladi. Birok bu ideallar, nazariyalarning birontasiga ishonmadi. Bu ideallar yo yaqinlik maxsuli yoki xukmron Elita qo'lidagi keng ommani aldash vositasidir, deb xisobladi. Pareto insonning akliy mavjudot ekanligiga shubxa bilan qaradi. Bu jixatdan unga Makiavveli qarashlari ancha yaqin edi. Uning yozishicha («Gosudar») odamlar minnatdor bo'lishini bilmaydigan subitsizlikdir, ular ikkiyuzlamachilik va yolg'onchilikka moyil, boylikka o'ch bo'ladilar. Odamlarni faqat xavf-xatargina qo'rqitib turadi.

Paretoning antropologik falsafasi insonning reasionalistik konsepsiyasiga qarshi qaratilgan edi. Pareto inson o'z xatti-xarakatlarni avvalo yaxshi o'ylab kuradi va keyin shunga muvofiq xatti xarakat qiladi, degan qarashga keskin qarshi chikdi. Uning fikricha, inson dastaval xatti-xarakatni amalga oshiradi, keyin uni izoxlashga tushuntirishga, oklashga, rasionallashtirishga urinadi.

Pareto insoning reasionalistik modeliga qarshi chikar ekan, to'laligicha mantiq va eksperimentga asoslanuvchi reasional fan pozisiyasida turdi. Olim–sosiologning bu rasionalizmi yolg'on motivlar «nazariya»larni fosh etishga qaratilgan edi.

Uning ta'kidlashicha biron-bir nazariyaning eksperimental xaqiqiyliigi bilan uning sosial foydaliligi bir xil narsa emasdir: ular ko'p xollarda bir biriga qarshidir.

Sosial tuzilmaning xaqiqiy asoslarini izoxlash (bilish) shu tuzilmaning o'zi uchun g'oyat xavfli va buzg'unchidir. Shu boisdan xam Pareto o'zining mazkur «Traktakt»i xamma uchun birdak kerak bo'lmasligini aloxida ta'kidlagan edi.

Jamiyat va tizim tushunchasi. Jamiyat va taraqqiyot to'g'risida rivojlanish nazariyalari.

Zamonaviy sosiologiyaning diqqat markazida jamiyat tushunchasi turadi. U mamlakatning ijtimoiy tashkil etilishini xarakterlaydi. Sosiolog N. Smelzer jamiyat haqida shunday deydi: «Muayyan geografik chegara, umumiy qonunchilik tizimi va muayyan milliy (ijtimoiy-madaniy) tenglikka ega bo'lgan kishilar birlashmasi jamiyat hisoblanadi».

Sosiologiyada jamiyat an'anaviy va zamonaviy jamiyatga ajratib o'rgayushadi.

An'anaviy jamiyat quyidagi xususiyatlarga ega:

1) mehnat tabiiy taqsimlanadi va ixtisoslashadi (asosan, yosh va jins belgilariga ko'ra);

2) shaxslararo munosabat bevosita individlar orqali namoyon bo'ladi;

3) o'zaro aloqalar norasmiy ravishda tartibga solinadi, (din va axloq qonunlari yordamida);

4) jamiyat a'zolari qarindoshchilik aloqalari bilan bog'liq bo'ladi;

5) hamjamiyat oddiy boshqaruv tizimiga ega (hokimiyatning meros bo'lib qolishi, oqsoqollar boshqaruvi).

: Ko'rinib turibdiki, an'anaviy jamiyatda insonning yaratuvchilik, moddiy qobiliyati ancha cheklangan edi. Chunki an'anaviy jamiyatda mehnatning tabiiy taqsimlanishi va ixtisoslashuvi, shaxslararo munosabatlarning tabaqalashuvi, ijtimoiy aloqalar va munosabatlarni norasmiy muvofiqlashtirish, jamiyat a'zolarining bir-biriga tobelik, urug'chilik va qon-qarindoshlik munosabatlari bilan bog'liqligi, boshqaruvdagi primitiv tizimlar imtiyozsiz jamiyat a'zolarining faolligini cheklab qo'ygan bo'lib, bu holat shaxsning ijodiy faoliyat ko'rsatish va fikr yuritishini rivojlantirishga yo'l bermas, o'zaro munosabatlarning esa biqiq bo'lishini taqozo etardi.

An'anaviy jamiyat kabi zamonaviy jamiyat ham bir qator xususiyatlarga egadir

1) o'zaro ta'sir rasmiy xarakterga ega (kishilarning xulq-atvori va intilishlari ijtimoiy maqom va individlarning ijtimoiy funksiyalari bilan belgilanadi);

2) mehnat taqsimoti chuqur amalga oshadi (ta'lim va ish tajribasi bilan bog'liq kasb-malaka asosida);

3) munosabatlar rasmiy tizimda tartibga solinadi (qonun, tartib, bitimlar asosida);

4) ijtimoiy boshqaruv murakkab tizimga ega (boshqaruv instituti, boshqarishning maxsus organlari);

5) din boshqaruv tizimidan ajralgan;

6) ko'plab ijtimoiy institutlar mavjud.

Demak, hozirgi paytda jamiyat kishilararo munosabatlarning rasmiylashuviga olib keluvchi ijtimoiy aloqalar tizimining murakkablashuvi bilan xarakterlanuvchi

ijtimoiy tashkilotning zamonaviy shaklidir. Umuman olganda, shaxslararo munosabat va his-tuyg'ularning bog'lanishi jamiyatni ifodalaydi.

O'zbek jamiyati zamonaviy jamiyat bo'lsa ham, unda ko'plab an'analar saqlangan. Ma'lumki, o'zbek xalqi azaldan jamoa bo'lib, uyushib yashashga odatlangan, to'yda ham, azada ham yonma-yon turib, oddiy kunlarda bir-biriga ko'maklashishgan. Kattalarni hurmat qilish, oila va farzandlar to'g'risida g'amxo'rlik ko'rsatish, millatidan qat'iy nazar odamlarga xayrixohlik, o'zgalarga yordam tuyg'usi o'zbek xalqiga tarixan xosdir. Shuning uchun ham IA.Karimov 1992 yil 2 iyulda O'zbekiston Oliy Kengashining X sessiyasida «Istiqlol yo'llari va muammolari» mavzuida nutq so'zlar ekan, «...biz ijtimoiy taraqqiyot va yangilanish borasida o'z yo'limiz bor, deb e'lon qildik...Bozor iqtisodiyotiga o'tar ekanmiz, milliy-tarixiy turmush tarzimizni, xalqimiz urf-odatlarini, an'analarimizni, kishilarning fikrlash tarzini xisobga olamiz»deydi va tub islohotlarni amalga oshirish borasida dastlabki tamoyilini belgilab berdi.

Jamiyat tushunchasiga atroflicha yondashuv «jamo» va «hamjamiyat» (ijtimoiy guruh) tushunchalariga to'xtalishni taqozo etadi.

O'zbekiston, albatta, zamonaviy jamiyat. Shu bilan birga, bizda an'anaviy jamiyating ko'plab elementlari mavjud.

Jamo - bu an'anaviy jamiyatdir. Jamo va jamiyat o'rtasidagi aloqalar asosida 3 gipoteza yotadi:

evolyusion o'sib o'tish (jamo rivojlanib, murakkablashib, jamiyatga aylanadi);

integrasiyaviy qo'shiluv (turli darajada bo'lgan tizimlarning o'zaro ta'sirida arxaik ijtimoiy tashkilot zamonaviylashib boradi);

parallel bgfga mavjud bo'lish (turli-tuman jamoalar integrasiyalashmaydi, balki o'z xususiyatlarini saqlagan holda zamonaviy jamiyat tarkibida alohida-alohida bo'ladi).

Demak, jamo urug'chilik aloqalari asosida vujudga kelgan va ijtimoiy munosabatlarning bevosita turi bilan xarakterlanuvchi ijtimoiy tashkilotning dastlabki shaklidir.

«Jamiyat» tushunchasini (E.Shilzga ko'ra) agar u quyidagi talablarga javob bersa, kishilar birlashmasiga nisbatan qo'llash mumkin:

1) birlashma katta bir tizim (jamiyat)ning bir qismi bo'lmasa;

2) nikoh ushbu birlashma namoyandalari orasida tuzilsa;

3) birlashma bolalar tug'ilishi bilan to'ldirib borilsa;

4) shaxsiy hisoblangan hududga egalik qilinganda;

5) o'z nomi va tarixiga ega bo'lish;

6) o'z boshqaruv tizimiga ega bo'lish;

7) birlashma qadriyatlarning umumiy tizimi (urf-odat, an'ana me'yorlar, qonun-qoidalar) madaniyat asosida tashkil topadi.

Sosiologiya jamiyatni tizim sifatida uning strukturasi, funksiyalari va tizimi elementlarini o'rganadi. Jamiyatga nisbatan tizimli munosabatning mohiyatini aniqlash uchun, avvalo, tizim nima ekanligiga to'xtalishimiz kerak.

Tizim - o'zaro bir-biri bilan bog'liq va funksional munosabatlar hamda aloqalarda bo'lgan elementlarning bir butun majmuidir.

Ijtimoiy tizim o'z ichiga ayrim individlar, guruhlar, tashkilotlar, institutlar, hamjamiyatlarning ijtimoiy aloqa va munosabatlarda birlashgan, tartibga solingan bir butunlikdir.

Tizimlarning umumiy nazariyasida (L. fon. Bertalanfiga ko'ra) jamiyat murakkab, bir butun tashkil etilgan tizim sifatida talqin qilinadi.

Sosiologiyada, odatda, ijtimoiy tizim 4 aspektda o'rganiladi:

1) individlarning o'zaro ta'siri;

2) guruhlarining o'zaro ta'siri;

3) ijtimoiy maqomlar ierarxiyasi;

4) individlar xulq-atvorini belgilaydigan ijtimoiy me'yor va qadriyatlarning majmui.

Ijtimoiy tizim dinamikasi. Tizimning tinch holatini bayon qilish u haqda to'la ma'lumot bermaydi. Tizim dinamikasi unga yo'nalishi, xususiyatlarining o'zgarish sur'ati, shuningdek, rivojlanish tendensiyalarini o'rganishni taqozo qiladi. Tizimlarning turli-tumanligi, to'g'ri chiziqli va to'g'ri chiziqli bo'lmagan dinamik tizimlar, rivojlanish manbai hamda harakatlantiruvchi kuchlari tizimli dinamikaning tadqiqot predmeti hisoblanadi.

Demak, ijtimoiy tizim dinamikasi tushunchasi ijtimoiy voqelikni o'rganishdagi turli munosabatlarni ifodalaydi. Ijtimoiy tizim dinamikasi voqelik o'zgarishidagi jarayonlarni, ularning bog'liqligi, yo'nalishi va oqibatlarini o'rganadi. Uning doirasida bu o'zgarishlarga ta'sir qiluvchi omillar, ijtimoiy munosabatlarga individlarning moslashish qonuniyatlari kiradi.

Tabiatshunoslikda dinamik tizim deganda, tizimning holatini aniqlash mumkin bo'lgan har qanday ob'ekt yoki jarayon tushuniladi.

Dinamik tizimlar to'g'ri chiziqli yoki siklli bo'ladi.

To'g'ri chiziqli dinamik tizim hatti-harakati bir joyda turadigan narsa atrofida (masalan, mayatnikning tebranishi) bo'ladi, u vaqtga bog'liq emas.

To'g'ri chiziqli bo'lmagan tizim barqaror va beqaror stasionar holatga ega. Barqaror stasionar holat tizimning o'ziga xos, beqaror stasionar holat tizimdagi o'zgarishlarni ko'rsatadi.

To'g'ri chiziqli bo'lmagan tizim tushunchasi ko'p variantlilikni, taraqqiyotni va orqaga qaytmaslikni o'z ichiga oladi.

Jamiyat rivojining asosiy manbai kishilarning hatti-harakatida mujassamlangan energiyadir. U jamiyatning institusional va madaniy tizimida o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Bu o'zgarishlar ichki o'z-o'zini tartibga solish va nazorat qilish mexanizmi yordamida amalga oshiriladi.

Murakkab tizimlarda evolyusiya va involyusiya, integrasiya va dezintegrasiya namoyon bo'ladi. Masalan, qadimgi sivilizasiyalar asrlar davomida gullab yashnadi va halokatga uchradi. A.Toynbi so'nggi 3000 yil ichida bo'lgan 21 sivilizasiyani o'rganib, o'rtacha progressiv taraqqiyot o'rtacha regressiv taraqqiyotga o'tishni ko'rsatadi. Sivilizasiyalar, ularning rivojlanishi, inqirozi to'xtovsiz va to'planib boradigan tarzda namoyon bo'ladi.

2. Jamiyatlarning turlari. Barcha jamiyatlar turli nuqtai nazarlardan kelib chiqib, bir necha turlarga bo'linadi. Masalan, marksistik an'ana bo'yicha jamiyat ishlab chiqarish usuliga qarab turlarga bo'linadi, ya'ni ibtidoiy jamoa tuzumi, quldorlik, feodal, kapitalistik va kommunistik tuzumlar.

Jamiyatni tasniflash undagi hukmron dinlar (masalan, islom jamiyati), yoki tiliga ko'ra (ingliz tilida yoki fransuz tilida so'zlashuvchi jamiyat) amalga oshirilishi mumkin.

1970 yil G.Lenski va Dj.Lenskilar jamiyatni yashash uchun zarur vosita olish usuliga ko'ra tasnif qiladi:

a) ovchilik va yigish bilan shug'ullanuvchi jamiyat. Bunday jamiyatlarda (asosan, Afrika qabilalari, Avstraliya aborigenlari) ijtimoiy hayot qarindoshchilik aloqalariga asoslanadi. Ularda siyosiy struktura deyarli yo'q, jamoaga oqsoqol, yo'lboshchi bosh bo'ladi. Mehnat qurollari toshbolta, pichoqlar.

b) bog'bonchilik bilan shug'ullanuvchi jamiyatlar, dastlab, Yaqin Sharqda vujudga keldi, keyin Xitoydan Yevropagacha yoyildi. Mehnat qurollari omoch, oddiy buyumlar. Siyosiy struktura ikki, ba'zan to'rt ijtimoiy qatlamdan iborat. Urug'chilik aloqalari ijtimoiy strukturaning asosini tashkil etadi. Urug' jamoasi o'ziga xos qoida asosida nikoh munosabatlarini tartibga soladi.

v) agrar jamiyatlar dastavval Misrda tashkil topdi, ular omoch va hayvonlardan ishchi kuchi sifatida foydalanishni yo'lga qo'ydilar. Ularning ishlab chiqarishdagi mahsuldorligi ham yuqori bo'lgan. Agrar jamiyatda qo'shimcha mahsulotning to'planishi natijasida davlat vujudga keldi, ma'muriy apparat va armiya tashkil topdi. yozuv kashf qilindi, pul tazimi shakllandi, savdo kengaydi. Nisbatan murakkab siyosiy tashkilotlar tarkib topdi, urug' aloqalari jamiyat ijtimoiy strukturasining asosi bo'lmay qoldi. Shunday bo'lsa, urug'chilik munosabatlari siyosiy hayotda muhim rol o'ynadi: fuqarolik va harbiy amallar otadan meros bo'lib qolardi.

g) sanoat (industrial) jamiyatlari. XVIII asr oxirlaridagina Buyuk Britaniyada industrialashtirishning vujudga kelishi natijasida barpo bo'ldi. Eng zamonaviy sanoat jamiyatlari Shimoliy Amerika, YEropa, Sharqiy Osiyoda tashkil topdi. Texnologiyaning takomillashuvchi, energiyaning yangi manbalaridan foydalanish sanoat jamiyatlari rivojlanishida asosiy rol o'ynadi. Sanoat ishlab chiqarishi ushbu jarayonni boshqarish uchun zarur bo'lgan ilmiy bilimlarning qo'llanilishi bilan bog'liq; inson va hayvonning ish kuchi o'rniga issiqlik energiyasidan (avval tosh ko'mirni yoqish orqali), keyinchalik elektr va atom energiyasidan foydalaniladi.

d) postindustrial jamiyat. Amerikalik sosiolog D.Bell tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiya bo'lib, unga ko'ra nazariy bilimlar sanoat va ishlab chiqarishning bir joyga to'planib qolishida asosiy rol o'ynaydi. Bunday jamiyatda kapitalistlar hukmronligi yo'qolib, uning o'rnini yuqori bilimga ega bo'lgan malakali hukuqiy elita egallaydi. Xususiylik jamiyatning asosiy mezoni sifatida o'zining ma'nosini, uning o'rnini ta'lim va bilimning yuksak darajasi egallaydi. Industrial jamiyatda asosiy nizo mehnat va kapital orasida bo'lsa, postindustrial jamiyatda asosiy nizo bilim va chukur bilimga ega emaslik o'rtasida boradi. Chet

mamlakatlarga tayyor mahsulotga qaraganda yangi ishlab chiqarish texnologiyalari ko'proq eksport qilinadi.

XX asrga kelib eng takomillashgan va zamonaviy kishilik birliklari fuqarolik jamiyati, deb atala boshlandi.

Shu o'rinda fuqarolik jamiyati to'g'risidagi g'oyalar tarixiga to'xtash maqsadga muvofiq. Fuqarolar jamiyati to'g'risidagi g'oyalar diyorimizda ilk bor eramizdan oldingi VII asrlarda siyosiy voqelik maqsadini himmat va johillik kabi qarama-qarshi kuchlarning kurashi orqali hal etgan zardushtiylikdir. Himmat johillikka qarshi faol kurashishini inson hayotining mazmuni tarzida siyosiy omilga aylantirildi. O'sha zamonlardayoq jamiyatga bir oila tarzida qarash, ijtimoiy munosabatlarni boshqaruvchi siyosiy omil axloq qoidalari negizida hal etish ma'naviy qadriyat hisoblanar edi.

«Fuqarolar jamiyati» degan iborani ishlatgan zot Tomas Gobbs (1588-1679) bo'ldi. Jon Lokk (1632-1704) esa fuqarolar jamiyatining davlatdan imtiyozli ekanligini ta'kidlagan. Lui de Monteske (1689-1755) fuqarolik jamiyati zo'rlik va hukmronlikdan qutulish garovi ekanligini ochdi. Immanuil Kant (1724-1804) fuqarolar jamiyatida har bir kishining erkinligi boshqalar erkinligiga monand kelishi bilan ifodalanishini uqtirib, quyidagi prinsiplarni ilgari suradi: 1) Inson sifatida jamiyat a'zolari erkinligi; 2) Fuqaro sifatida ularning tengligi; 3) Fuqaro sifatida har bir jamiyat a'zolarishgag mustaqilligi. Gegel (1770-1831) fuqarolar jamiyatini davlat ichida emas, davlat qatorida talqin etadi.

Fuqarolik jamiyati shaxs uchun keng imkoniyatlar yaratib, unda har bir shaxs boshqalar bilan birlashishi yoki boshqalar bilan hamkorlikda faoliyat ko'rsata olishi mumkin. Fuqarolik jamiyati shu tarzda inson ulug'vorligini yuksaklikka ko'taradi.

Fuqarolik jamiyatining barqarorligini ta'minlovchi shart-sharoitlar ham borki, ularsiz bu jamiyatning institutlari rivojlanmaydi. Bular jumlasiga jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlarning turlicha manfaatlarini ifoda etuvchi rivojlangan ijtimoiy strukturalar mavjud bo'lishi lozimligi kiradi. Qolaversa, jamiyat a'zolarining to'la mustaqilligi bilan faoliyat ko'rsata olish qobiliyati, ularning eng rivojlangan darajadagi, intellektual, ruhiy jihatlardan yuksalishi sodir bo'lishi ham taqozo qilinadi.

Ko'rinib turibdiki, demokratik jamiyatning asosini o'z-o'zini boshqarish va jamiyat tashkilotlari o'zaro munosabatlarining majmuasi tashkil qilinadi. Fuqarolik jamiyatida davlat va hukumatning alohida o'z vazifalari, nodavlat va jamoat

tashkilotlarining o'z vazifalari ham bo'ladiki, ular bir-birini to'ldirib, yuksak rivojlangan demokratik jamiyatning yashovchanligini ta'minlaydi.

Falsafa, tabiatshunoslik va tibbiyot tarixini Forobiy, Beruniy va Ibn Sinosi tasavvur qilib bo'lmaydi. **Abu Nasr Forobiy** (873-950) – musulmon Sharqida Arastudan keyin «ikkinchi ustoz» unvoniga muyassar bo'lgan yirik mutafakkir va alloma. Uning qalamiga 160 dan ziyod asar mansub bo'lib, ular asosan qadimgi yunon olimlari asarlaridagi tabiiy-ilmiy va falsafiy muammolar sharhlash hamda bu sohalarning dolzarb masalalarini tahlil qilishga baqishlangan. Mutafakkir olamni ikki ko'rinishda: «Vujudu vojib» (olloh) va «vujudi mumkin» (barcha moddiy va ruhiy narsalar) misolida talqin qiladi, barcha narsalar «vujudi vojib» tufayli yashash huquqiga ega bo'ladi. Ular o'zaro bir-biri bilan sababiy tarzda boqlanadi. Sababsiz oqibat bo'lmaganidek, oqibatsiz sabab ham bo'lmaydi, deydi Forobiy.

Abu Rayhon Beruniy (973 — 1048) deyarli barcha fan sohalarida ijod etgan buyuk qomusiy alloma va mashhur mutafakkirdir. U yaratgan 152 ta asardan 28 tasi bizgacha yetib kelgan. Uning tabiatni o'rganishdagi xizmati kattadir. Alloma jismlarning o'zaro tortishuvi, Quyosh va Oyning tutilishi, zarra, inersiya va sun'iy tanlanish, rivojlanish anomaliyasi, Yer qa'rida ro'y beradigan geotektonik siljishlar, Yer qiyofasining tadrijiy tarzda o'zgarib turishi, xilma — xil olamlar to'qrisida ilmiy bashoratlarni ilgari surgan. Uning falsafiy qarashlari tabiiy-ilmiy qarashlari ta'sirida shakllandi. U modda va zamon, qonuniyat, zaruriyat va tasodifiyat, harakat va rivojlanish, ziddiyat, sabab va oqibat kabi falsafiy muammolarga katta e'tibor bergan.

Abu Ali ibn Sino (980-1037) buyuk alloma va mutafakkir. U Buxoro yaqinidagi Afshona qishlida tuilib, Hamadon shahrida vafot etgan. Ibn Sinodan qolgan ma'naviy me'ros taxminan 280 nomdan ziyodroqdir. Ular tibbiyot, falsafa, mantiq, psixologiya, axloq, musiqa, farmakologiya va boshqa sohalarga baqishlangan. Olimning «Shifo kitobi» «Tib qonunlari», «Bilimlar kitobi», «Tabiat durdonasi» kabi asarlari mashhurdir. Borliqni talqin etishda Ibn Sino Forobiy izidan borib, uni «vujudi vojib» va «vujudi mumkin»dan iborat, deb e'tirof etadi. «Vujudi vojib» birinchi sabab vazifasini bajaradi. «Vujudi mumkin» esa uning oqibatidir. Yaratilishi doimiy bo'lganligi uchun yaratilgan «vujudi mumkin» ham abadiydir. Olimning sababiyatga oid mulohazalari e'tiborga molikdir. Unga ko'ra, sabablar moddiy (muayyan holatni keltirib chigaruvchi sabab), faol (muayyan holatni o'zgartiruvchi sabab), shakliy (turli xil guvvatlar bilan bolangan sabab) va tugallovchi (barcha sabablarning pirovard magsadi) sabablardan iboratdir.

Mutafakkir o'z asarlarida ilm va axlog-odob uyGunligi, inson kamoloti, baxt-saodat, ijtimoiy adolat, kishilarning o'zaro hamkorligi, hukmdorning burchi to'risida gizigarli oyalarni ilgari surgan. Uning ta'kidlashicha, barchani bir xil ijtimoiy mavqega erishtirib bo'lmaydi. Aslida ular uchun muayyan sharoit yaratib bermoq lozim. Barchaning boy va mansabdor bo'lishi yoki hammaning qashshoq bo'lishi jamiyatning tanazzuli va ingirozidir. Lekin inson o'zgalarga mehr-ogibatli, amxo'r bo'lmoi, kerak vaqtda saxovat va muruvvat qo'lini nochorlarga uzatishi zarurdir.

Markaziy Osiyoda ilk o'rta asrlar davrida keng tarqalgan tasavvuf ta'limotidagi komil inson maqomi, nafsni tiyish, barikenglik, diniy donishmandlik, Muso al-Xorazmiy va Ahmad al-Faroniy tadqiqotlarida ilgari surilgan tabiiy-ilmiy oyalar, Forobiy, Beruniy va Ibn Sinoning tabiiy-ilmiy va falsafiy qarashlari, fandagi yangi yo'nalishlar birinchi galda musulmon Shargi, qolaversa, butun jahon tabiiy-ilmiy va falsafiy tafakkurining ravnaqiga hayotbaxsh ta'sir o'tkazib keldi.

Afsuski, bu madaniy uyonish mo'ul bosqini tufayli tanazzulga yuz tutdi. Amir va sultonlar o'rtasidagi o'zaro ixtiloflar, noahillik Chingizxon bosginiga qo'l keldi. Ko'rkam shahar va qishloqlar vayronaga aylandi, iqtisodiyot tanazzulga yuz tutdi. Ilm-fan, madaniyat, jumladan falsafa ilmi ham inqirozga uchradi.

Chingiziylar bosgini Vatanimiz madaniy taraqqiyotini bir necha asrlar orqaga surib yubordi. O'sha davrda bosqinchilarga qarshi kurashning eng atoqli vakili Jaloliddin Manguberdi esa millatimiz o'z ozodligi uchun olib borgan kurashning timsoli sifatida tariximiz sahifalarida abadiy qoldi. Bu milliy qahramonimizning tavallud kuni 1999 yilda keng nishonlangani uning ruhini shod gilish va Jaloliddin Manguberдини kurashga otlantirgan ezgu oyalar bizning kunlarimizda amalga oshganligining ramzidir.

Jamiyat va oila. Jamiyat va oila moxiyatan bir-biri bilan uzviy boliq. Oilada jamiyatning tub moxiyati o'z aksini topadi. Shu ma'noda, oilani kichik jamiyat deyish mumkin. Xar bir jamiyat a'zosi oila barida voyaga etadi, ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtiradi va insoniy fazilatlarni namoyon etadi. Barkamol insonni shakllantirish, uni xayotga, mexnatga tayyorlash oilaning muqaddas vazifasidir. Oilani mustaxkamlash jamiyat barqarorligi va qudratining muxim shartidir. Shu boisdan xam davlat oilani o'z ximoyasiga oladi.

Jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy muxitning solomligi ko'p jixatdan oilaviy madaniyatga boliq. Oila qanday bo'lsa, jamiyat xam shunday bo'ladi.

Oila muammolarini ilmiy asosda o'rganilganligi va ularni oqilona xal etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan respublika «Oila» ilmiy-amaliy markazining tashkil etilganligi xam davlatimizning oilaviy munosabatlarini takomillashtirishga aloxida e'tibor berayotganidan dalolat beradi.

Davlatning jamiyat xayotidagi o'rni va ahamiyati. **Davlat** – jamiyatni boshqarish, tartibga solish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan aloxida bir muassasadir. Davlat umuminsoniy qadriyat, insoniyat ma'naviy taraqqiyotining muxim yutuidir.

Prezident I.A. Karimov tomonidan ishlab chiqilgan taraqqiyotning o'zbek modeli konsepsiyasining amalga oshirilishida davlat xal qiluvchi o'rin tutadi. Mamlakatimizning siyosiy, xuquqiy xayotida amalga oshirilayotgan tub isloxotlar siyosiy boshqaruvni yanada takomillashtirishga, yurtimizda xuquqiy demokratik jamiyat barpo etishga, kuchli davlatdan kuchli jamiyatga o'tishga qaratilgandir.

Jamiyat xayotida turli jamoalar, tashkilot va uyushmalar xam faoliyat ko'rsatadi. Ularni shartli ravishda **davlat va nodavlat tashkilotlariga** ajratish mumkin. Ularga siyosiy partiyalar, siyosiy xarakatlar, kasaba uyushmalari, yoshlar uyushmalari, turli jamarmalar, xotin-qizlar tashkilotlari, faxriylar uyushmasi, maxalla qo'mitalari va boshqalar kiradi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha isloxotlar inson salohiyatini yanada yuksaltirishga, yurtimizda fuqarolik jamiyatini barpo etishga qaratilgandir.

Fuqarolik jamiyatini barpo etish — o'zbekiston taraqqiyotining bosh maqsadi. Fuqarolik jamiyati kishilarning yuksak axloqiy-siyosiy va xuquqiy madaniyatiga asoslanadigan demokratik jamiyat taraqqiyotining yuqori bosqichidir. Bunday jamiyat erkin uyushmalarning ko'pqirrali aloqasi bo'lib, davlat qonunlarini xurmat qilib bajaruvchi jamiyat tarkibiga kiruvchi elementlarning nisbiy mustaqilligiga asoslanuvchi, turli ziddiyat va ixtiloflarni qonun doirasida o'zaro kelishuv, sabr-toqat va muzokaralar orqali xal etishga asoslanuvchi jamiyatdir.

Fuqarolik jamiyati umuminsoniy tamoyillar, milliy davlatchilik xususiyatlari, o'ziga xos turmush tarzi va xayot falsafasi negizida qaror topadi. o'zbekiston milliy mustaqilligining dastlabki yillaridanoq yurtimizda fuqarolik jamiyati asoslarini barpo etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi.

Fuqarolik jamiyatida davlatning qator vazifalari fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlari qo'liga o'ta boshlaydi, maxalliy xokimiyat organlarining vakolati kengayadi. Fuqarolik jamiyati asoslarini barpo etish kishilarning yuksak siyosiy va xuquqiy madaniyati, ijtimoiy-siyosiy faolligiga tayanadi.

Xulosa

Sosiologiya tarixida jamiyat – o'z ijtimoiy ehtiyojlarini qondiruvchi kishilar birligi sifatida tushunilgan. Shu bilan birga, jamiyat ayrim ijtimoiy birlikgina emas, balki ijtimoiy munosabatlar majmuasi hamdir.

An'anaviy jamiyatda iqtisodiy masalalar insonning tabiatga bevosita munosabati orqali hal qilingan bo'lsa, industrial jamiyatda inson tomonidan yaratilgan sun'iy ishlab chiqarish vositalari iqtisodning asosini tashkil etadi. Shu boisdan ham bu jamiyat iqtisodiy jamiyatdir. U iqtisodiy munosabatlarni belgilaydi. Hozirgi iqtisodiyot ijtimoiylashib bormoqda. Intellektual salohiyat asosiy o'ringa chiqib bormoqda.

Fuqarolik jamiyatining barqarorligini ta'minlovchi shart-sharoitlar ham borki, ularsiz bu jamiyatning institutlari rivojlanmaydi. Bular jumlasiga jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlarning turlicha manfaatlarini ifoda etuvchi rivojlangan ijtimoiy strukturalar mavjud bo'lishi lozimligi kiradi.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Asarlar to'plami. 1-18 jildlar.- T.: O'zbekiston, 1996- 2010.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. –T.: Ma'naviyat, 2008.
3. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharotida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. – T.: O'zbekiston, 2009.
4. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada ruxsaltirishdir. –T.: O'zbekiston, 2010. -78 b.
5. Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruza. 12 noyabr. – T.: O'zbekiston, 2010.
6. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – T.: O'zbekiston, 2011. -370 b.
7. Ubaydullaeva R.T., Haydarov A. Sotsiologiya tarixi. – Toshkent, 1993.
8. Umarova R., Sarkisov B. Sotsiologiya. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2004.

9.Xolbekov A. Sharq va G'arb mutafakkirlarining sotsiologik ta'limoti. – Toshkent, 1996.

10. Xolbekov A., Idivov U. Sotsiologiya:izohli lug'at-ma'lumotnoma. – Toshkent: Ibn Sino nashr., 1999.

11.Xoshimov T.R. Sotsiologiya.(O'quv - uslub. qo'll.). – Toshkent, 1996.